

RAAMATUKIRJASTAMISE TOETAMINE EESTI VABARIIGIS 1918–1940

MARE LOTT, AILE MÖLDRE

Sissejuhatuseks

Tõsiasi, et raamat on ühtaegu kaup ja kultuuriobjekt, on juba iseenesest vastuoluline: ühelt poolt allub raamatute väljaandmine majanduse arengu reeglitele, teisalt peaks raamatutoodang vastama ühiskonna kultuurilistele vajadustele. Arenenud riikides käsitletakse kultuuri ühiskonna dänamalise arengu lahutamatu osana. Raamatute (ja kogu kultuuri suhtes) rakendatakse tänapäeva maailmas erilist kultuuripoliitikat, mis kultuuriharude toimimist mõjutavaid ärilisi tegureid arvestades kaasab mitmesuguseid õiguslikke ja majanduslikke meetmeid nende tegevuse soodustamiseks. Kirjastamissituatsioon on erinevates maades erinev, suurema rahvaarvu ja pikaajaliste, sajanditepikkuste kultuuritraditsioonidega riikides, kus on kasutusel ka maailmas laialt levinud keel, on tegevusvõimalused avaramad ja tasuvus kindlam. Lisaks kohalikule raamatuturule kirjastatakse neis maades raamatuid ka välisturu tarbeks. Väiksemate keeltega väiksematel riikidel, eriti neil, kelle raamatutel puudub välisturg, on kirjastustegevuse majandamine keerukam ning vajab suuremat tähelepanu ka riigi poolt.¹

Raamatute publitseerimist on toetatud ja toetatakse ka Eesti Vabariigis. Süstemaatiline abi trükiste väljaandmisele kujunes välja iseseisva riigi rajamise aastatel. Kirjastustegevuse tasakaalustamisel ning ühiskonnale vajalike, kuid vähetasuvate editeerimissuundade toetamisel oli oluline koht 1920.–1930. aastatel kultuurielu, teadus- ja loometegevuse edendamiseks loodud sihtfondidel, mis said sissetulekut osalt riiklikest vahenditest, osalt annetustest ja osamaksudest.

Tähtsaim neist oli 1925. aastal eriseadusega ellu kutsutud Eesti Kultuurkapital. Ehkki selle tegevust on käsitletud mitmetes kirjutistes, pole seni ilmunud uurimusi, milles keskendutaks eelkõige kirjastustegevuse toetamisele. Näiteks Õie Elango 1992. aastal ilmunud artiklis² käsitletakse Kultuurkapitali tegevust tervikuna, peatudes lühidalt ka Kultuurpropaganda fondi ja Eesti Raamatufondi tegevusel. Jüri Uljase 2005. aastal ilmunud raamat³ kajastab põhjalikult Kultuurkapitali arengulugu, struktuuri ja sihtkapitalide tegevust, kuid trükiste kirjastamiseks antud toetustest tehakse juttu vaid põgusalt.

¹ Ülevaate Euroopa Liitu kuuluvate riikide raamatupoliitikast annab näiteks 1994. aastal Euroopa Nõukogu poolt tellitud ja M. Baruchi koostatud raport "The Book Sector and the State: Relationships in Change", mis 2000. aastal ilmus J. Richardi täiendustega. – http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/culture/resources/publications/DECS_CULT_POL_book_99_11.pdf.

² Õ. Elango, Eesti kultuuri toetamispoliitika aastail 1919–1940. – Looming 1992, nr 1, lk 92–106.

³ J. Uljase, Eesti Kultuurkapital 1921–1941. Tallinn: Eesti Kultuurkapital, 2005.

Üksikasjalikumalt on nimetatud teemat käsitletud 1978. aastal ilmunud ülevaate teoses "Eesti raamat 1525–1975".⁴ Et aga nimetatud raamat on valminud nõukogude ajal, siis surus tollane ideoloogiline õhkkond selle teatud raamidesse. Kultuurkapitali ja teiste fondide rolli kirjastustegevuses aastatel 1918–1940 on analüüsitud ka mõnedes Tallinna Ülikoolis (varem Tallinna Pedagoogiline Instituut ja Tallinna Pedagoogikaülikool) valminud üliõpilastöödes, mille autoriteks on Aita Kraut⁵ ja Merle Korb⁶.

Mõned kirjutised on pühendatud kitsamalt ilukirjanduse väljaandmise ja kirjanike toetamise küsimustele. Näiteks Marin Laagi 1996. aastal ilmunud artiklis⁷ käsitletakse Kultuurkapitali loomise ning kirjanikele jagatud abirahade seost 1920. aastatel ilmunud kirjanduskriitikaga. Ilukirjanduse väljaandmist analüüsitakse ka Mare Loti artiklis,⁸ milles juhtivate kirjastuste ning ilmunud raamatutoodangu kõrval leiab käsitlemist Kultuurkapitali ja kirjanduspreemiate mõju belletristika kirjastamisele.

Käesolevas artiklis keskendutakse peamiselt trükiste väljaandmise rahalisel toetamisel kõige olulisemat rolli mänginud fondide ja ministeeriumide tegevuse uurimisele Eesti Vabariigis 1920.–1930. aastatel, tuginedes eelkõige arhiiviallikatele.

Kirjastustegevuse toetamine iseseisvuse esimestel aastatel

Noore riigi arengu virgutamiseks vajaliku kirjavara väljaandmise küsimus pälvis valitsusringkondade tähelepanu juba 1919. aastal. Haridusministeeriumi kunsti- ja muinsusosakonna kirjandustoimkonnas kavandati väärtusliku teadus- ja ilukirjanduse tõlgete kirjastamist soodsate hindadega, tõdedes, et erakirjastustele ei saa selles nende plaanikindlusetuse, vähesa kapitali ja kasumitaotluse tõttu loota, leiti, et nad ei pööraks tähelepanu tõlgete kvaliteedile ega raamatute kujundusele, lisaks sellele määraks neile liiga kõrge hinna.⁹ Kirjandustoimkonnas korraldatud nõupidamiste tulemusena otsustati paluda tuntud teadlasi koostada nimestikud teostest, mida oleks vaja esmajärjekorras tõlkida. Siinjuures peeti silmas tekste, mis oleksid sobinud käsiraamatuiks üliõpilastele, kooliõpetajatele ja ka laiemale publikule. Näiteks August Rei koostas nimestiku sotsioloogiakirjandusest, Hugo Reiman filosoofilistest teostest jne.¹⁰ Ilukirjanduse nimekirja kavandamisel osalesid Marie Under, Eduard Hubel, Johannes Semper ning Artur Adson, kuid ettepanekuid avaldatavate teoste valiku osas tegid ka teised kirjanikud ja kultuuritegelased, näiteks Karl August Hindrey soovitas ingliskeelseid raama-

⁴ Eesti raamat 1525–1975. Ajalooline ülevaade. Tallinn: Valgus, 1978.

⁵ A. Kraut, Kultuurkapitali osa kodanliku Eesti kirjastustegevuses. Diplomitöö. Tallinn: Tallinna Pedagoogiline Instituut, 1975.

⁶ M. Korb, Eesti Kultuurkapitali osalus kirjastustegevuses. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1997.

⁷ M. Laak, Kultuurkapitali lugu. 1920. aastate kirjanduskriitika mõistmiseks. – Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat XIII. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1996, lk 35–57.

⁸ М. Лотт, Об изданий художественной литературы в Эстонии в 1918–1940 гг. – Uurimusi eesti raamatu arenguloost. Tallinn: Eesti NSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeerium, E. Vilde nim Tallinna Pedagoogiline Instituut, 1980, lk 459.

⁹ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f 1108, n 5, s 12, l 55–56.

¹⁰ ERA, f 1108, n 5, s 12, l 53, 106.

tuid ning Reinhold Kask tõlkeid prantsuse keelest.¹¹ Programmi realiseerimiseks avaldati ajakirjanduses üleskutse, milles paluti inimesi teatada valmis tõlketöödest või soovist tõlkimisel kaasa lüüa. Märkimisväärseid tulemusi see aktsioon küll ei andnud.¹²

1919. aasta detsembriks oli krediit (300 000 marka) tõlkekirjanduse soetamiseks olemas ning 1920. aastal sõlmiti lepingud tõlgete tegemiseks Hugo Reimani ja Karl Freibergiga.¹³ Esimene tõlkis saksa keelest Wilhelm Jerusalemi tuntud teose "Sissejuhatus filosoofiasse", mis ilmus 1922. aastal kirjastuse Varrak väljaandel. Karl Freiberg aga eestindas Harald Höffdingi "Psühholoogia pääjooned: kogemuse põhjal", mille kolm osa andis Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus välja 1923.–1924. aastal.

Ilukirjanduse klassika eesti keeles avaldamisega hakkas tegelema Eesti Kirjanduse Selts, kellele anti selleks 1922. aastal kaks miljonit marka protsendita laenu. Eesmärgiks seati juba 1909. aastal alustatud õpilastele vajalike raamatute sarja "Noorsoo Kirjavara" väljaandmise jätkamine, sest raamatuturul puudusid paljud koolide õppeprogrammidesse kuuluvad teosed või takistas varasemate väljaannete kasutamist nende vananenud keelepruuk. Haridusministeeriumi poolt kinnitatud raamatute nimestik sisaldas mõningate eesti autorite tööde, nagu Friedrich Reinhold Kreutzwaldi "Viru lauliku laulud" ja Lydia Koidula "Ojamõlder ja tema minia" jt, kõrval peamiselt välismaist kirjandusklassikat.¹⁴ Laenuraha tohtis kasutada ainult nimekirjas olevate tööde avaldamiseks, samuti soovis haridusministeerium, et peetaks kinni nende poolt soovitud publitseerimise järjekorrast, mis aga alati ei õnnestunud.

Niisiis ei jäetud raamatute kirjastamist sõjajärgsete keeruliste majandusolude meelevalda, vaid üritati alates 1919. aastast haridusministeeriumi kaudu antud laenude abil tagada kõige olulisemaks peetud teoste – teadusraamatute ning kooli- ja avalike raamatukogude täienduseks mõeldud klassikalise ilukirjanduse – ilmumine.

Kultuurkapital raamatute väljaandmise toetajana

Seoses Kultuurkapitali seaduse jõustumisega 1925. aastal muutus raamatute väljaandmise toetamine järjekindlamaks ning laiahaardelisemaks. Kirjastamise toetamisel Kultuurkapitali kaudu eelistati teaduslikke ja populaarteaduslikke väljaandeid ning raamatusarju. Ehkki puudus eraldi teaduse sihtkapital, toetati ka teaduslikku uurimistööd ja teadustööde publitseerimist vabariigi valitsuse käsutusse jäänud summadest. Pearõhk asetati sealjuures Eesti maad ja rahvast käsitlevatele valdkondadele.¹⁵

Näiteks 1932/33. aasta eelarves on kirjastustele ja väljaannetele eraldatud 39 900 krooni, millest Eesti Kirjanduse Seltsile määrati 21 000 krooni, Akadeemilisele Emakeele Seltsile 4100 krooni, Akadeemilisele Ajaloo Seltsile 2000 krooni, Õpetatud Eesti Seltsile 6259 krooni, Akadeemilisele Kirjandus-

¹¹ ERA, f 1108, n 5, s 12, l 150, 156.

¹² ERA, f 1108, n 5, s 12, l 61.

¹³ ERA, f 1108, n 5, s 12, l 14.

¹⁴ ERA, f 1108, n 5, s 12, l 13, 34.

¹⁵ Eesti Kultuurkapital. Aruanne 1926/27., 1927/28., 1928/29., 1929/1930., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/1934, 1934/35. aasta eest. Tallinn: Eesti Kultuurkapitali Valitsus, 1927–1935.

ühingule 500 krooni, Loodusuurijate Seltsile 2000 krooni. Eestimaa Kirjanduse Ühing on saanud 750 krooni, 800 krooniga toetati Ludvig Puusepa toimetatud ajakirja Folia Neuropathologica Estoniana, 1000 krooni eraldati põllutöoministeeriumile Riigi Katseasjanduse Nõukogu toimetiste trükkimiseks.¹⁶ Kõik nimetatud seltsid olid toetusesaajate hulgas ka varasematel ja on ka hilisematel aastatel. Näiteks Riigi Katseasjanduse Nõukogu toimetiste trükkimist toetati alates 1927. aastast. Põllumajanduslikku katse- ja sordiaaretustööd ning sellealaste väljaannete avaldamist finantseeriti vabariigi valitsuse osast küllalt heldelt. Nii toetati näiteks Julius Aamissepa ja Mihkel Pilli teadustööd uute kartuli- ja viljasortide aretamisel Jõgeva sordikasvanduses.¹⁷

Aastatel 1926–1934 moodustasid eraldused kirjastamisega tegelevatele institutsioonidele ligikaudu 20% valitsuse käsutuses olevaist vahendeist. Eesti Kirjanduse Selts sai toetust ajakirja Eesti Kirjandus, koguteoste "Eesti" ja "Eesti rahvalaulud" I–II väljaandmiseks, ÕES-i aastaraamatute, toimetiste ja eritoimetiste väljaandmiseks, Akadeemiline Emakeele Selts ajakirja Eesti Keel väljaandmiseks, murdekogude korraldamiseks ja uurimiseks. Akadeemiline Ajaloo Selts sai toetust Ajaloolise Ajakirja, "Eesti biograafilise leksikoni" ning "Eesti ajaloo bibliograafia" väljaandmiseks. Kultuurkapitali toetusel alustas selts ajaloolise traditsiooni ja arhiivmaterjalide kogumist ning registreerimist üle maa. Tartu Ülikooli juures tegutsenud Loodusuurijate Selts kasutas toetusi aastaraamatu, loodusteaduste arhiivi ja populaarteadusliku ajakirja Eesti Loodus väljaandmiseks.

Sihtkapitalid toetasid kirjastamist erineval määral (vt tabelit 1).

Tabel 1.

Toetused kirjastamisele (% vastava valdkonna eelarvest) aastatel 1926–1935¹⁸

Aruande- aasta	Valitsuse osa	Sihtkapitalid					
		Kirjandus	Heli- kunst	Kujutav kunst	Näite- kunst	Keha- kultuur	Aja- kirjandus
1926/27	21,6	58,1	4,8	2,7		9,5	21,7
1927/28	21,8	50,8	3,7	7,2		13,9	21,8
1928/29	7,6	35,5	4,8	12,7		7,1	19,9
1929/30	3,3	42,6	–	0,9		7,1	–
1930/31	25,7	41,6	7,0	–	–	3,9	–
1931/32	5,5	36,8	5,6	3,2	–	9,1	–
1932/33	32,1	39,0	10,8	2,6	–	8,3	–
1933/34	29,2	38,6	9,4	1,4	1,1	9,4	–
1934/35	18,4	39,8	11,1	1,2	0,7	7,4	–

¹⁶ ERA, f 1108, n 5, s 747, l 146.

¹⁷ М. Лотт, История эстонской книги 1918–1940 гг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ленинград: Ленинградский государственный институт культуры им. Н. К. Крупской, 1980, lk 42.

¹⁸ Eesti Kultuurkapital. Aruanne 1926/27, 1927/28., 1928/29., 1929/30., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35. aasta eest. Tallinn: Eesti Kultuurkapitali Valitsus, 1927–1935.

Kirjanduse sihtkapitali põhiülesandeks oli loovkirjanike toetamine. Kuid sihtkapitalist said raha ka mitmed kirjandusega tegelevad seltsid ja ühingud: Akadeemiline Emakeele Selts, Akadeemiline Kirjandusühing ning mõnda aega ka Eesti Kirjanduse Selts. Tabelist nähtub, et Kultuurkapitali esimestel tegevusaastatel suunati kirjastamisse üle poole kirjanduse sihtkapitali rahast. Eesti Kirjanduse Selts arendas sihtkapitali toel laialdast kirjastustegevust, andes välja mastaapseid maakondlikke koguteoseid ja kooliprogrammidesse kuuluvat kirjandusklassikat "Noorsoo Kirjavara" eesti autorite ja "Maailmakirjanduse" sarjades, samuti väärtuslikku populaarteaduslikku sarja "Elav Teadus". Eesti Kirjanikkude Liit sai regulaarselt toetust ajakirja Looming (1923–1940) väljaandmiseks. Kuid kirjanikud eelistasid kirjastustegevuse rahastamisele otsetoetusi ning võtsid ajakirjanduses teravalt sõna seltside toetamise vastu, väites, et Eesti Kirjanduse Selts olevat õigupoolest "riikliku ülesandega kirjastus" ning peaks saama hädalisemad toetussummad haridusministeeriumilt.¹⁹ 1930. aastal viidigi Eesti Kirjanduse Seltsi toetussummad üle vabariigi valitsuse osasse,²⁰ teisi seltse toetati endistviisi väikeste summadega. 1926. aastal määrati Eesti Kirjanikkude Liidule 500 000 marka, millega kirjanikud lootsid vabaneda kirjastuste ülemvõimu alt ning alustada iseseisvat kirjastustegevust.²¹ Kirjastuse loomine sai teoks 1927. aastal ja Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus tegutses 1940. aastani. Lisaks ajakirjale Looming anti nende aastate jooksul välja 66 nimetust raamatuid, sealhulgas 37 luulekogu.²²

Muusikaelus oli olukord kujunenud selliseks, et muusikateoste kirjastamine oli võimalik ainult toetuste abil. Helikunsti sihtkapitali töökavas oli algusest peale tähtsal kohal algupärase heliloomingu ostmine ja kirjastamine. 1929. aastal sihtkapitali juurde loodud kirjastusfondil on oluline osa eesti heliloomingu väljaandmises. Helitööde kirjastamise ning muusikateaduslike väljaannete toimetamise toetamist mainiti ka 1936. aastal koostatud muusikakultuuri arendamise põhialuste kavas. Süstemaatilised rahaeraldused võimaldasid fondil kirjastada ja levitada muusikaliteratuuri: koorilaulude, vokaalmuusika-soololaulude ja instrumentaalmuusika noodiväljaandeid. 1940. aastaks oli trükiis ilmunud umbes 150 instrumentaalteost ja soololaulu.²³

Kujutava kunsti sihtkapital toetas lühikest aega ilmunud kunstiajakirja Taie (1928–1929). Sihtkapital rahastas osaliselt ka eesti kunstnike (Johan Köler, Konrad Mägi) monograafiate avaldamist, kuid 1930. aastate teisel poolel rahaeraldused kirjastamiseks katkesid.

Näitekunsti sihtkapitali esimene rahaeraldis kirjastamise toetuseks oli määratud raamatu "Hilda Gleser. Kolleegide mälestusi" üllitamiseks.²⁴ Nimetatud kogumik ilmus 1934. aastal sihtkapitali valitsuse väljaandena. Hiljem toetati Eesti Näitlejate Liidu väljaannet Teater, mis ilmus aastatel

¹⁹ Sõjakäik kultuurkapitali vastu. – Postimees 20. III 1926.

²⁰ Kultuurkapitali summad. – Postimees 5. XI 1930.

²¹ KM KO, f 16, m 68 : 1, l 29.

²² H. Koff, Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 1927–1940. Diplomitöö. Juhendaja M. Lott. Tallinn: E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogiline Instituut, 1990, lk 23; K. Raid, Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940. Tallinn: Eesti Kirjanike Liit, 2002, lk 135–150, 187–191.

²³ J. Ulljas, Eesti Kultuurkapital 1921–1941, lk 83.

²⁴ Eesti Kultuurkapital. Aruanne 1933/34. aasta eest. Tallinn: Eesti Kultuurkapitali Valitsus, 1934, lk 13.

1934–1940. 1939. aastal asutati sihtkapitali juurde fond teatralaste käsi- raamatute ja monograafiate kirjastamiseks.²⁵

Ajakirjanduse sihtkapitali väljaandel ilmusid "Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt" I–II (1927–1930), aeg-ajalt toetati tagasihoidlike summadega Eesti Bibliograafia Asutise tegevust eestikeelse ajakirjanduse bibliografeerimisel. Vähesel määral sai toetust Richard Antik nimestiku "Eesti ajakirjandus 1766–1930" koostamiseks ja väljaandmiseks jm.²⁶ Sihtkapital kirjastas almanahhi "Õitsituled" ning koostas 1930. aastate lõpus ajakirjanike kutseoskuste arendamise käsiraamatu.²⁷

Kehakultuuri sihtkapital toetas kogu tegevusaja jooksul Eesti Spordi Keskliitu ajalehe Eesti Spordileht (1920–1940) väljaandmisel. Muus osas olid rahaeraldused juhuslikumat laadi. Toetati kehakultuuri aastaraamatute ja mõningate spordikäsiraamatute väljaandmist.²⁸

Kirjastamise toetamise põhimõtete väljatöötamine

Kirjastustegevuse rahastamine kuulus algusest peale Kultuurkapitali algatajate tegevusplaanidesse. Kirjanike III kongressil 8. novembril 1922. aastal nõuti pidevalt tegutseva kultuurfondi asutamist, millest eeskätt saaksid toetust kirjandus ja kunstid. Kuid peeti silmas ka kirjandus- ja kunstiajakirjade ning albumite väljaandmist, maailmakirjanduse väärtuslikumate teoste tõlkimist ja kirjastamist jne.²⁹ Kirjastustoetuste küsimuses siiski üksmeelt ei olnud. Kostis hääli, et kirjastused on ärilised ettevõtted, mis peavad majandama rentaabliit. Arvati, et pole õiglane, kui toetustega ilmunud teoste müügist saadav tulu jääb kirjastajale ega lähe Kultuurkapitalile tagasi. Neid probleeme arutati hiljem korduvalt Kultuurkapitali nõukogu koosolekutel.³⁰

Esimestel iseseisvusaastatel olid kirjastustele haridusministeeriumi kaudu antud laenude tingimused alles kujunemisel ning raha eraldamine toimus üpris juhuslikult, sõltudes eeskätt laenuaotlejate sõnaosavusest. Aastatel 1921–1929 oli riigieelarvest antud krediite 21 kirjastusele, organisatsioonile ning eraisikule. Mõned neist – Eesti Kirjanduse Selts, kirjastusühisused Loodus ja Odamees ning Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu – olid samal ajal saanud laene ka Kultuurkapitalilt.³¹ 1928. aastal asuti nõukogu algatusel aruandlust korrastama. Edaspidi olid sihtkapitalide valitsused kohustatud regulaarselt aru andma nende kirjastusel ilmunud väljaannetest (nimetused, trükipoognad, trükitud eksemplaride arv), samuti müügitulust ja selle kasutamisest. Igast ilmunud trükisest tuli lisada üks eksemplar aruandele.³²

Uuesti arutati kirjastamise asju juba järgmise aasta suvel. Keskseks küsimuseks oli toetuste otstarbekus. Selleks ajaks olid mitmed laenu saanud kirjastused pankrotistunud (Varrak, Odamees jt). Kirjastusi süüdistati, et need olevat toiminud plaanipäratult ja liiga kergekäeliselt, arvestamata seal-

²⁵ J. Uljas, Eesti Kultuurkapital 1921–1941, lk 90.

²⁶ ERA, f 1108, n 4, s 396, l 111.

²⁷ J. Uljas, Eesti Kultuurkapital 1921–1941, lk 94.

²⁸ ERA, f 1108, n 4, s 512, l 95.

²⁹ ERA, f 1108, n 5, s 170, l 29–31.

³⁰ ERA, f 1108, n 5, s 394, l 11, 53–60, 93–102.

³¹ М. Лотт, История эстонской книги 1918–1940 гг., lk 39.

³² ERA, f 1108, n 5, s 394, l 146–150.

juures ühiskonna vajadusi. Ilmekaks näiteks selle väite mõningase paikapidavuse kohta on Eduard Vilde 33-köitelise kogutud teoste väljaandmise lugu. 1923. aastal andis Haridusministeerium kirjastusele Varrak Vilde teoste publitseerimiseks kaks miljonit marka laenu.³³ See erakordne samm tulenes Vilde kui tunnustatuima ja populaarseima autori erilisest kohast tollases kirjanduselus ning ühtlasi koolide vajadusest klassiku teoste järele. Ilmselt ei kasutanud Varrak laenu päris sihipäraselt, sest juba 1924. aastal kimbutasid kirjastust majandusraskused ning Vilde kurtis kirjas haridusministeeriumile, et suur osa teoste honorarist on talle välja maksmata.³⁴ Varrak jõudis enne pankrotistumist 1928. aastal välja anda 16 köidet kogutud teoseid, kusjuures alates 1925. aastast jälgis haridusministeerium, et laenu rahast jagu ka kirjaniku honorariks. 1929. aastal ostis Varraku raamatulao kirjastus Loodus, kes jätkas Vilde kogutud teoste kirjastamist.³⁵

Kirjastamise edasine toetamine tunnistati siiski vajalikuks, kuid nõuti täpsete reeglite kehtestamist. Selleks pidi haridus- ja sotsiaalministeerium korraldama laiapõhjalise arutelu, millest võtaksid osa nii kirjastajad – eriti need, kes toetusi saanud – kui ka poliitikud, raamatukaupmehed, Kultuurkapitali ja ajakirjanduse esindajad.³⁶ 28. septembril kokku tulnud esinduslikust nõupidamisest, mida juhatas minister Jaan Hünerson, võtsid osa mitmete kirjastuste (Eesti Kirjanduse Seltsi, Looduse, Noor-Eesti Kirjastuse, Agronoomi, Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse ja Postimehe), Kirjastajate ja Raamatukauplejate Ühingu ning sihtkapitalide esindajad. Kirjanikest olid kohal Friedebert Tuglas ja Henrik Visnapuu. Valitsust esindas Konstantin Päts. Arutati, kui suures ulatuses ja kuidas peaks kirjastamist toetama ning mida teha raamatu leviku parandamiseks. Raamatukaupmehed kurtsid, et raamatud on liiga kallid ja kirjastajad ei anna piisavalt krediiti. Kirjastajad omakorda väitsid, et Eesti raamatuturul saavad raamatud olla ainult kallid, kuni tiraažid jäävad alla 3000 eksemplari. F. Tuglas ja H. Visnapuu leidsid, et algupärase ilukirjanduse väljaandmist ei saa jätta raamatuturu hooleks, siis jääks see üldse ilmumata. K. Päts arvustas kooliraamatute üllitamist, mis ilma plaanita toimuvat, nii et iga aine jaoks on mitu õpikut, mis pidevalt vahetuvad. Raamatumüügi parandamiseks soovitas ta kasutada ühistuid ning toetada avalikke raamatukogusid mitte raha, vaid raamatutega.

Nõupidamisel avaldatud seisukohtade põhjal valmisid "Kultuurkapitali põhimõttelised seisukohad raamatute kirjastamise ja levitamise asjus", mis seadustati ja avalikustati 1931. aastal.³⁷ Siin on selgitatud kirjastustoetuste ulatust ja tingimusi. Rahvusteaduslikke väljaandeid ("Eesti rahvalaulud", koguteos "Eesti") otsustati toetada käsikirja ja trükikulude ulatuses; teaduslikke uurimusi, maailmakirjanduse klassika tõlkeid ja pedagoogilis-metoodilisi käsiraamatuid autorihonorari ulatuses ning teaduslike organisatsioonide uurimistulemuste avaldamist trükikulude ulatuses, kui autorile honorari ei maksta. Kirjastuslaene peeti tarvilikuks anda kultuurilistele jm seltsidele või ka mõnede suurematele kirjastustele võimalikult madala protsendiga ja

³³ Ed. Vilde tööde kirjastamiseks antava laenu leping alla kirjutatud. – Vaba Maa 27. III 1923.

³⁴ ERA, f 1108, n 5, s 227, l 81.

³⁵ ERA, f 1108, n 5, s 430, l 1.

³⁶ KM KO, f 16, m 68 : 1, l 57; Kultuurnõukogu sihte määramas. – Postimees 12. VI 1929.

³⁷ Seadused ja määrused teaduse, kunsti ja kirjanduse alal. Koostanud A. Kurvits. Tallinn: Hariduse- ja Sotsiaalministeerium, 1931.

pikema aja peale. Niisugune otsus tõstis seltside osatähtsust kirjastamisel, ühtlasi tõrjuti laenusaaajate hulgast kõrvale väikeettevõtted ja üksikteoste väljaandjad. Avaldati arvamust, et riikliku laenu abil kirjastatavate tööde nimekiri peaks olema läbi kaalutud ja koostatud pikema aja peale ning väljaspool järjekorda võis laenu lubada vaid erandjuhtumitel.³⁸ Arutati tõsiselt ka riikliku kirjastusnõukogu ellukutsumist, kes otsustaks, missuguste konkreetsete väljaannete toetamine on riigi huvides, ning kinnitaks kirjastuskavad.³⁹ Nõukogust ei saanud aga asja ning 1938. aastal kurdab tollane kultuurinõunik H. Visnapuu, et Eestil puudub ikka veel pikema perspektiiviga riiklik kirjastuspoliitika.⁴⁰

Eelduste loomine elujõulisemate kirjastajate tegevuse edasiseks kindlustamiseks ja laiendamiseks rahaliste vahendite nappuse olukorras aitas tagada kõige olulisemate väljaannete publitseerimist, sest suuremad kirjastustettevõtted olid riigile raamatupoliitika elluviimisel kindlamad partnerid. Teiselt poolt soodustati sellega raamatutoodangu kontsentreerumist juhtivate firmade kätte ning kärbiti väikekirjastuste tegevusvõimalusi.

Kultuurkapitali eraldused kirjastamiseks olid küll kõikuvad ning kahanesid tunduvalt majanduskriisi aastatel, kuid aastail 1925–1940 välja jagatud rohkem kui kuuest miljonist kroonist⁴¹ läks vähemalt 15% ühel või teisel viisil kirjastustegevuse toetamiseks. Kultuurkapital abistas trükiste väljaandjaid nii toetuste kui ka laenude kaudu, kusjuures suurem osa rahast jagati toetustena seltsidele. Seltside osaks jäi käsikirjade koostamine ja vastutus sisulise külje eest. Need anti sageli välja suuremate kirjastuste kaudu, kes said käsikirja tasuta.

Laenu raamatute kirjastamiseks anti aastatel 1925–1934 seitsmele laenajale kokku 13 750 krooni väärtuses, kusjuures enamus rahast jagati kapitali esimestel tegevusaastatel. Erandiks on siin 1932. aastal Akadeemilisele Kooperatiivile antud 1200 krooni suurune laen Tartu Ülikooli tööõiguse ja administratiivprotsessi õppejõu Artur-Tõeleid Kliimanni doktoriväitekirja "Administratiivakti teooria" trükkimiseks, millega püüti kaasa aidata kodumaise õigusteadusliku mõtte arengule ning eestlastest õppejõudude tööleasumisele õigusteaduskonda, kus domineerisid välismaalased.⁴²

Kultuurkapitali kõrval võis raamatute väljaandmiseks saada endiselt laenu ka haridusministeeriumi vahendusel. Nii sai Eesti Kirjanduse Selts alates 1922. aastast sedakaudu krediiti kooli- ja lastekirjanduse väljaandmiseks, samuti soodustati sel viisil teaduskirjanduse publitseerimist. Kultuurkapital aga loobus pärast toetuspõhimõtete reformimist 1929. aastal üldiselt laenu andmisest ning keskendus peamiselt oluliseks peetud raamatute otsesele toetamisele. Laene raamatute kirjastamiseks anti 1930. aastatel eelkõige riigieelarvest.

³⁸ ERA, f 1108, n 5, s 588, l 7a.

³⁹ KM KO, f 16, m 68 : 1, l 58.

⁴⁰ H. Visnapuu, Kultuurpoliitika raamatu ümber. – Varamu 1938, nr 10, lk 1017–1023.

⁴¹ Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu: Ilmamaa, 2005, lk 120.

⁴² ERA, f 1108, n 5, s 1250, l 16.

Raskused laenude tasumisel ja nende kustutamine raamatutega

Laene anti kas protsendita või 4–5-protsendilise intressiga, samal ajal kui riigipangast antava pikaajalise laenu protsent oli 8. Soodsad laenud löid eeldused oluliste raamatute väljaandmiseks, kuid mitte kõigi nimetuste müük ei läinud edukalt, mis omakorda muutis keeruliseks ka laenude tagasimaksimise. Vabariigi algusaastate optimistlikes oludes olid kirjastused teoste võimalikku läbimüüki ülehinnanud ja suur osa tiraažist jäi aastateks ladudesse seisma. Näiteks 1932. aasta augustis toimunud Eesti Kirjanduse Seltsi laoiseisu uurimisel selgus, et 1923. aastal ilmunud Jaan Bergmanni "Laulude" 3000 eksemplarist oli müüdnud vaid 750 eksemplari, Friedrich Schilleri näidendi "Röövliid" 1923. aasta väljaande 3000-lisest tiraažist 900 eksemplari, "Eesti rahvalaulude" I osa oli trükitud 2500 eksemplari, millest oli müüdnud vaid 525 eksemplari, 1926.–1927. aastal 2000 eksemplaris ilmunud Tadeusz Zieliński "Vana-kreeka kirjanduse" I ja II osa oli õnnestunud müüa vastavalt 475 ja 265 eksemplari.⁴³

Seisma jäänud raamatuid üritati realiseerida regulaarselt, kord aastas korraldatavatel odavmüükidel. Teatud ulatuses see ka õnnestus, sest peale oli kasvanud uus põlvkond haritud raamatuostjaid. Olukorda komplitseeris aga 1930. aastate alguse majanduslangus, mis survestas raamatuturгу.

Seetõttu saabus haridusministeeriumisse mitmeid palveid laenu tähtaegade pikendamiseks või nende tasumiseks raamatute näol. Valitsus tuli paljudele sellistele palvetele vastu. Nii soostuti 1933. aastal kustutama erinevatele kirjastustele 50 000 krooni väärtuses antud laenusid ning võtma selle summa katteks raamatuid, mida jagati raamatukogudele. Laenude tasuks võetud raamatute hulk oli vastavuses laenusumma suurusega, näiteks Eesti Kirjanduse Seltsilt 30 000 krooni eest, kirjastuselt Loodus 10 000 krooni eest ja Noor-Eesti Kirjastuselt 3000 krooni eest. Viimane pidas sellist korraldust ebaõiglaseks, leides, et see asetab Eesti Kirjanduse Seltsi eelistatud olukorda. Kirjas riigivanemale nentis Noor-Eesti Kirjastus, et Eesti Kirjanduse Selts on niigi saanud kõige enam odavaprotsendilisi laene ja maksnud vähem protsente kui pankadelt laenu võtnud kirjastused, nüüd paraneb seltsi olukord laenude kustutamise läbi veelgi. Et rahaeraldised raamatukogudele kogude täiendamiseks on vähenenud, ei jaksa nad raamatuid osta ning neisse laekuvadki eelkõige laenude katteks saadud raamatud, see aga muudab raamatukogude varustamise ühekülgselt ega ole suure osa lugejaskonnale huvides. Noor-Eesti Kirjastus palus kustutada juhtivate kirjastuste laene ühesuuruste summade väärtuses ning mitte vähendada toetusi raamatukogudele.⁴⁴ Nii küll ei juhtunud, kuid see pöördumine kinnitab tugevat konkurentsi kirjastusalal, kus konkurentide tegevust tähelepanelikult jälgiti ning üritati oma positsioone parandada isegi riigipea abil.

1935. aastal kustutati samal kombel, raamatuid katteks võttes laen Eesti Rahva Muuseumile rahvarõivaste albumi kirjastamiseks (1926. aastast, 985.75 krooni) ning Tartu Ülikoolile 1925. aastal antud laen arheoloogia-alaste teadustööde kirjastamiseks, mis oli läinud edasi selleks ajaks likvi-

⁴³ ERA, f 1108, n 5, s 638, l 86.

⁴⁴ ERA, f 1108, n 5, s 638, l 53–55.

deeritud kirjastusele Odamees (4000 krooni).⁴⁵ Ka Eesti Kirjanduse Selts sai 1935. aastal võimaluse anda koguteose "Eesti" väljaandmiseks 1925. aastal saadud 4000-kroonise protsendita laenu katteks koguteose eksemplare, mida jagati avalikele ja kooliraamatukogudele. Siinkohal tuleks märkida, et raamatukauplustes seismajäänud raamatud, mis raamatukogude täienduseks võeti, sisaldasid enamasti kõrge sisulise tasemega, ajas kestva väärtusega teoseid, mis kogusid kahtlemata rikastasid. Niisugused väljaanded polnudki määratud kiireks müügiks, vaid pidanuksid olema pidevalt kättesaadavad.

Laenu tasumise raskused kimbutasid teisigi kirjastusi. Kirjastus Agroom sai 1924. aastal riigieelarvest spetsiaalse seadusega kolm miljonit marka laenu põllumajanduslike õpperaamatute kirjastamiseks.⁴⁶ Põllutööstusteeringu kaudu eraldatud laen anti seitsme aasta peale nelja protsendiga ning tagasimakse pidi algama 1926. aasta 1. novembrist.⁴⁷ See käis kirjastusel aga üle jõu ning järgnevatel aastatel lükati laenu tagasimakse 1931. aastasse ning pikendati selle tasumiseks antud aega lõpuks 15 aasta peale.⁴⁸ 1931. aastal aga palus kirjastus põllumajandusministri vahendusel vabariigi valitsuselt laenu kustutamist üleantavate raamatute vastu, kuid heakskiitu see taotlus ei leidnud. Põhjuseks toodi esile, et riiklikku laenu võib kustutada ainult juhul, kui selle sissenõudmine on lootusetu, kirjastus Agroom aga polnud kahjumis.⁴⁹ Kapitali puudus kimbutas kirjastuse tegevust aga üpris tõsiselt, trükiste väljaandmiseks üritati saada nii ministeeriumi toetusi kui ka täiendavat odavat laenu maatulunduskapitalist.⁵⁰ Raamatute ostud kooli- ja avalikele raamatukogudele aitasid kirjastusel siiski toime tulla.

Nagu ülaltoodust nähtub, käitus valitsus laenuvõlglastega üsna vastutulelikult, arvestas kirjastamisel tekkinud majandusraskusi ega püüdnud ettevõtteid veel suuremasse ainelisse kitsikusse ajada.

Toetused ülikooli õpperaamatute ja võõrkeelsete propagandateoste väljaandmiseks

1930. aastate teisel poolel tõusis suurema tähelepanu alla õpperaamatute kirjastamine üliõpilaste tarbeks. Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikainstituudi õpperaamatute kirjastamiseks algatati 1936. aastal haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna juurde õpperaamatute kirjastamise fondi loomine. Eesmärgiks oli subsideerida otsetoetuste ja toetuslaenudega eestikeelse kõrgkooli õpperaamatute väljaandmist. Fondi rahastati riigieelarvest, Kultuurkapitalist jt allikatest.⁵¹ Keskselt küsimuseks oli sobivate käsikirjade hankimine ning õpikute väljaandmine üliõpilastele vastuvõetava hinnaga.

Õpikuteks sobivaid teadusraamatuid kirjastas Akadeemiline Kooperatiiv. Esmakordselt sai kirjastus haridusministeeriumi kaudu laenu juba varem,

⁴⁵ ERA, f 1108, n 5, s 1264, l 161.

⁴⁶ Põllumajandusliste õpperaamatute kirjastamise laenu seadus. – Riigi Teataja 1924, nr 83/84, lk 518.

⁴⁷ Määrus laenu andmiseks põllumajandusliste õpperaamatute kirjastamiseks. – Riigi Teataja 1924, nr 96, lk 585.

⁴⁸ Põllumajanduslikkude õpperaamatute kirjastamiseks antud laenu määrase muutmise määrus. – Riigi Teataja 1927, nr 47, lk 645; Põllumajanduslikkude õpperaamatute kirjastamiseks laenu andmise määrase muutmise määrus. – Riigi Teataja 1929, nr 1, lk 8.

⁴⁹ ERA, f 1648, n 4, s 1667, l 151–152.

⁵⁰ ERA, f 1648, n 4, s 1667, l 67, 149.

⁵¹ ERA, f 1108, n 5, s 817, l 13–14.

1932. aastal, mil selle eest seisis teaduse ja kunsti osakonna direktor Gottlieb Ney.⁵² Saadud laenude abil anti välja õpperaamatuid ja autoriseeritud loenguid. 1938. aastani oli kirjastus saanud riigieelarvest 15 000 krooni protsendita laenu ja 800 krooni 2%-lise intressiga laenu ning lisaks 1200 krooni protsendita laenu Kultuurkapitalist, mida kasutati 15 raamatu kirjastamiseks, kulutades kokku 33 900 krooni.⁵³ Nende hulgas olid näiteks Ants Piibu "Kaubandusõigus", Peeter Põllu "Eesti kooli ajalugu", Nikolai Kaasiku "Rahvasteliit", Eduard Tennmanni "Üldine usundipsühholoogia", "Õigusteaduse sõnastik" jt. Raamatute soodsa hinna tagamiseks vaatas haridusministeerium kirjastuse poolt laenu abil väljaantavate nimetuste hinnaarvestused üle, esitatuga kas soostudes või hinna alandamist nõudes. Kirjastuse väitel oli hindade alandamine aga rahalise abi nappuse tõttu võimatu. Mitmetes kirjades haridusministeeriumile 1938.–1939. aastast palutakse võtta õpperaamatute kirjastamine valitsuse soodustatud alade hulka ning viidatakse sellele, et naaberriikides toetatakse õppekirjanduse väljaandmist märksa helledemalt. Lätis eraldasid riik ja ülikool ainuüksi 1938/1939. õppeaastaks vastavaks tarbeks üle 80 000 krooni, ka Soomes on vastavad toetused märkimisväärsed. Akadeemiline Kooperatiiv ei saa hindu alandada, sest raamatute väljaandmine peab kulud katma.⁵⁴ Kõrge hind omakorda takistas raamatute levikut. Selleks ajaks oli õpperaamatute väljaandmine viinud kirjastuse suurtesse majandusraskustesse, laenu tasumiseks paluti ministeeriumil osta kirjastuse väljaandeid. Õpperaamatute kirjastamist arutati haridusministeeriumis 17. augustil 1938. aastal korraldatud nõupidamisel. Siis käivitunud protsessi tagajärjel jäi ülikoolide õpperaamatute kirjastamine Eesti Teaduste Akadeemia juures moodustatud ülikoolide õpperaamatute komisjoni ülesandeks, kes sai selleks ka haridusministeeriumilt laenu.⁵⁵

Eesti kultuurisaavutuste tutvustamiseks välismaal asutati 1928. aastal välisministeeriumi algatusel ja Kultuurkapitali nõukogu toetusel Eesti Kultuurpropaganda fond. Selle ülesandeks oli muuhulgas avaldada Eesti ajalugu, etnograafiat, rahvaluulet ja kultuuri käsitlevaid võõrkeelseid ülevaateid teoseid tuntud teadlastelt ja kultuuritegelastelt. Raamatute väljaandmiseks sõlmiti leping kirjastusega Akadeemiline Kooperatiiv. Rahaeraldused fondi arvele jäid küllaltki tagasihoidlikuks: näiteks eraldati 1932/1933. aasta eelarvest kirjastusele selleks otstarbeks napilt 3000 krooni, mis tollal kehtivate hindade järgi võimaldas tasuda 2–3 raamatu trükikulud või autorihonorari, samas suurusjärgus olid ka järgnevate aastate toetused.⁵⁶ Kirjastuse aruannetest haridusministeeriumile selgub, et 1936. aastaks oli siiski välja antud 11 võõrkeelset väljaannet (kokku 1815 lk), 1938. aastaks 17,⁵⁷ sealhulgas Harri Moora "Die Vorzeit Estlands", Hans Kruusi "Grundriss der Geschichte des estnischen Volkes", Rudolf Parise "L'art estonien", Richard Antiku "Estland in fremden Sprachen" jt.

Enamik nimetusi trükiti 1200 eksemplaris, millest 200–400 eksemplari võeti maksuta levitamiseks välisministeeriumile ja 50 eksemplari haridus-

⁵² ERA, f 1108, n 5, s 905, l 6.

⁵³ ERA, f 1108, n 5, s 905, l 13.

⁵⁴ ERA, f 1108, n 5, s 935, l 39, 59.

⁵⁵ M. Veiderma, Eesti Teaduste Akadeemia ülikooliõpikute väljaandjana 1938–1940. – Akadeemia 2006, nr 3, lk 586–592.

⁵⁶ ERA, f 1108, n 5, s 747, l 492–493; s 883, l 1.

⁵⁷ ERA, f 1108, n 5, s 935, l 68–74.

ministeeriumile, ülejäänud läks Akadeemilise Kooperatiivi kaudu müügile. 50% tuludest läkitas kirjastus haridusministeeriumile Kultuurpropaganda fondi tarbeks, teine pool tulust jäi kirjastuse kulude katteks.⁵⁸ Raamatud levisid Eesti välisesinduste kaudu ning jõudsid ka suurematesse välismaa raamatukogudesse.

Akadeemilise Kooperatiivi kirjastatud raamatute kõrval toetati ka teisi asutusi, näiteks Eesti Rahvaluule Arhiivile eraldati Oskar Looitsa ingliskeelse rahvaluulealase teose väljaandmiseks 3000 krooni.⁵⁹ Samuti sai toetust Pen-klubi, kelle väljaandel ilmunud eesti kirjandust tutvustava bülletääni "L'Estonie littéraire" kolme numbri trükkimiseks anti 600 krooni toetust.⁶⁰

Kultuurpropaganda fond pööras eesti ilukirjanduse propageerimisele välismaal tähelepanu laiemaltki. 1936. aasta juunis asetleidnud fondi valitsuse koosolekul tõdeti, et eesti kirjanduse tõlkimine võõrkeeltesse nõuaks enam kavakindlust.⁶¹ Ehkki üksikasjalikku kava tõlgete väljaandmiseks ei koostatud, ilmus 1930. aastate teisel poolel senisest märksa enam eesti kirjanduse tõlkeid võõrkeeltesse. Sellele aitas kaasa ka Kultuurpropaganda fond, näiteks toetati Bernhard Lindet Anton Hansen Tammsaare "Tõe ja õiguse" I osa saksa-keelse tõlke väljaandmiseks 1600 krooniga⁶² ning Igor Severjaninile anti 125 krooni toetust Marie Underi luulekogu "Eelõitseng" kirjastamiseks vene keeles.⁶³ 1940. aasta märtsis eraldati Autorikaitse Ühingule 1000 krooni kirjandusliku loomingu tutvustamiseks välismaal tõlgete ja ülevaadete kaudu ning romaanidest tõlkeproovide tegemiseks.⁶⁴

1944. aastal loodi raamatuaastal alanud raamatupropaganda jätkamiseks Eesti Raamatufond, kes premeeris rahaliste auhindadega ilukirjanduslike ning teaduslike ja populaarteaduslike teoste autoreid. Selle kõrval tunnustati ka kvaliteetselt trükitud ja kaunilt kujundatud raamatute tegijaid: kunstnikke, kirjastusi ja trükikodasid. Kirjastustele ja trükikodadele jagati raha küll vaid esimese auhindamise raames 1936. aastal, mil auhinnati 1934.–1935. aasta trükitoodangut. Näiteks anti illustratsioonide ja trükitehnika kategoorias kokku 600 krooni preemiat "Kalevipoja" 1935. aasta väljaandele, millest 200 krooni määrati teose kirjastanud Eesti Kirjanduse Seltsile, 200 krooni kunstnik Hando Mugastole ning 200 krooni Mattieseni trükikojale. Kirjastust Loodus premeeriti 400 krooniga "Eesti Entsüklopeedia", "Tegeliku aianduse ja mesinduse käsiraamatu" ning Nobeli preemia laureaatide sarja eest. Preemiaid said veel Noor-Eesti Kirjastus, Eesti Kirjastuse Kooperatiiv ning Riigi trükikoda ja trükikoda Poligraaf.⁶⁵ Alates 1937. aastast jagati trüki- ja köitekodadele peamiselt moraalset tunnustust kuld-, hõbe- ja pronksaurahade näol.

Vaatamata raamatuaastal ilmunud "Kalevipoja" väljaande premeerimisele ei soovinud Raamatufond kuidagi selle tarvis Raamatu-aasta Peakomi-

⁵⁸ ERA, f 1108, n 5, s 1281, l 9, 62; s 720, l 26.

⁵⁹ ERA, f 1108, n 5, s 1281, l 32.

⁶⁰ ERA, f 1108, n 5, s 720, l 6; s 1242, l 139.

⁶¹ ERA, f 1108, n 5, s 1281, l 15.

⁶² ERA, f 1108, n 5, s 1304, l 5.

⁶³ ERA, f 1108, n 5, s 1281, l 86–87.

⁶⁴ ERA, f 1108, n 5, s 1204, l 86.

⁶⁵ A. Palm, Kirjandus ja teadus. – Eesti kroonika 1936. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1937, lk 85.

tee poolt Eesti Kirjanduse Seltsile lubatud toetust täies ulatuses välja maksta. Pärast raamatuaasta lõppu oli kirjastusele eraldamata 1850 krooni lubatud 3700 kroonist. Keeldumist põhjendati väitega, et raamatu suurt trükiarvu arvestades pidi väljaanne end niigi ära tasuma, toetused olid aga mõeldud väärtuslike raamatute tarbeks, mille väljaandmine ei toonud ainelist kasu. Eesti Kirjanduse Selts taotles siiski korduvalt lubatud toetuse maksmist, põhjendades vajadust selle järele asjaoluga, et "Kalevipoega" läks pärast priieksemplaride eraldamist müügile vaid 800 eksemplari, mitte 2035 eksemplari, nagu arvati. Toetust arvestades oli kirjastus määranud raamatu hinnaks tellijatele kolm krooni, kuigi tegelik hind oli kalkuleeritud 5–10 krooni suuruseks.⁶⁶ Kirjavahetus sel teemal kestis veel 1940. aastalgi, jõudmata kirjastuse jaoks positiivse lahenduseni. Siit nähtub veel kord, et toetuste määramisel kaaluti tõsiselt väljaannetele tehtavaid kulutusi ning võimalikke tulusid, vältimaks suhteliselt nappide toetusrahade kulutamist edukalt müüvate trükiste peale.

Kokkuvõtteks

Üldiselt võib öelda, et tollane toetuspoliitika ei olnud suunatud kirjastuste kui selliste abistamisele, vaid teatud sisu väljaandmise toetamisele. Eelkõige peeti silmas suuremaid investeeringuid vajavaid väljaandeid, mille koostamine ja publitseerimine oleks kirjastustele finantsiliselt üle jõu käinud. Kirjastused esitasid toetuse või laenu abil väljaantavate raamatute loetelud ülevaatomiseks haridus- või muule ministeeriumile, kelle kaudu raha nendeni jõudis, ning arvestasid ministeeriumide nõudmisi. Seega rakendati ka tollal konkreetsete kirjastusprojektide toetamist, mis on tänapäevalgi peamine kirjastustegevuse abistamise vorm.

Kultuuri ja kirjastamise arengu virgutamiseks rakendatavate võtete leidmiseks vaadati Eestis küll ka naaberriikide, eriti Läti suunas, kuid konkreetsed meetmed ja põhimõtted töötati välja siiski kohapeal, meie riigi erijooni ja vajadusi arvestades. Kultuurkapitali kõrvale loodi aastate jooksul teisi fonde, mille eesmärkide hulka kuulus teatud tüüpi kirjanduse väljaandmisele kaasaaitamine: nii mängis Eesti Kultuurpropaganda Fond olulist rolli Eestit tutvustava võõrkeelse kirjanduse ning eesti ilukirjanduse tõlgete avaldamisel, Eesti Teaduste Akadeemia juurde moodustatud ülikoolide õpperaamatute komisjon tegeles ülikooli õppekirjanduse publitseerimisega jne. Ehkki toetajate rahalised võimalused polnud külluslikud ning kõikusid sõltuvalt majanduse käekäigust, ei lakanud eraldised kirjastamisele täielikult ka kriisiaegadel. Seega oli 1930. aastate lõpuks kujunenud olukord, kus erinevate fondide näol olid loodud mehhanismid, mis aitasid kaasa mitmekesise ja täisväärtusliku raamatuturu kujunemisele.

Milline oleks Eesti tollane raamatutoodang olnud ilma toetusteta? Sel juhul oleks kirjastused paratamatult pidanud aatelised kaalutlused tagaplaanile tõrjuma ning kavandama oma tegevust vaid majanduslikest kalkulasioonidest juhindudes. Suure kasumiga müüdud väljaannete toel võinuks soovi korral muidugi avaldada ka vähe ja aeglaselt müüvaid, kuid olulise sisuga raamatuid, ent see oleks olnud võimalik vaid piiratud mahuks. Nii oluks tunduvalt kesisem teadusliku ja erialakirjanduse, teatmeteoste, bibliograa-

⁶⁶ ERA, f 1108, n 5, s 935, l 178.

fiate ning luulekogude valik eestlaste lugemislaua, sealt oleks puudunud suur osa sellest raamatuvarast, mis tõi avalikkuse ette ning talletas meie teadusliku ja loomingulise mõtte saavutused, väljendades eestlaste kujunemist kaasaja tsiviliseeritud rahvuseks euroopaliku kultuuri ja teadusega. Tollal rajatud alusele toetume praegugi. Ka raamatute väljaandmise toetamisel on sellest ajast otsest eeskuju võetud: taas tegutseb Kultuurkapital, toetusi publitseerimiseks annavad ministeeriumid. Nüüd võiks toetuste süsteemi üksikasjalikumalt läbi mõelda ning hinnata erinevate oluliste raamatutüüpide kaetust abirahadega, nii nagu järk-järgult arendati publitseerimistoetuste jagamist aastail 1918–1940.